

دستور سخن، میرزا حبیب اصفهانی

کتاب «دستور سخن» میرزا حبیب اصفهانی به کوشش محسن معینی توسط نشر چشمه منتشر و راهی بازار نشر شد. به گزارش خبرنگار مهر، کتاب «دستور سخن» میرزا حبیب اصفهانی به کوشش محسن معینی به تازگی توسط نشر چشمه منتشر و راهی بازار نشر شده است.

کتاب دستور سخن میرزا حبیب اصفهانی نخستین تلاش برای تدوین دستور زبان فارسی به شیوه جدید و امروزی است و اگر کسانی هم پیش از او کارهایی در این زمینه انجام داده اند نه شهرت دستور سخن را پیدا کرده اند و نه در روش خود، آن قدر موفق بوده اند که تالیفات بعدی را تحت تاثیر خود قرار دهند.

میرزا حبیب اصفهانی محقق تاریخ معاصر ایران، در ۳ حوزه تالیف، تحقیق و ترجمه دارای اثر است. از او اشعاری نیز به جا مانده است. او سال‌های زیادی را در شهر استانبول معلم زبان و ادبیات فارسی بوده است. او به دلیل دوری از ایران و زندگی در کشوری غیرفارسی زبان، احتیاج زبان فارسی را به تدوین قواعد حس کرده و اقدام به گردآوری و تدوین دستور سخن کرد. او در مقدمه دستور سخن، انگیزه اش از تالیف این کتاب را این چنین مطرح کرده است.

در اوقاتی که به اقتضای گردش آسمانی، من بنده مستمند حبیب اصفهانی از جا و مقام خویش دور افتادم و رخت اقامت « به آستانه علیّه استانبول نهادم، چندی به معلمی زبان فارسی و عربی مشغول بودم. در اثنای تعلیم و تدریس، دیدم که زبان فارسی را از عرفا و ادبای آن دیار طالب و راغب بسیار است، اما قواعد و دستوری درست در آموختن آن در کار نیست. برای آن که پارسی دانان به ملاحظه زبان مادرزادی خود بودن، به ترتیب اصولش نپرداخته اند و فارسی آموزان نیز آن چه در باب اصول و قواعد آن گفته ندانسته و نشناخته اند. دریغ آمدم که زبانی به این قدیمی و شیرینی، چنان چه می بینی، بی ترتیب و تهذیب ماند و از آن رو کسی به رغبت و میل نوشتن و خواندن نتواند. پس کتابچه ای ترتیب دادم که نه تنها دارای قواعد فارسی، مشتمل باشد بر اصول اصلی فارسی و طریق استعمال کلمات عربیه که از زبان عرب در آن ماخوذ و مستعار است...»

دستور سخن ۲ بخش اصلی با نام های بخش اول و بخش دوم دارد. بخش اول شامل ۱۰ فصل با این عناوین است: در بیان اسما، در بیان صفات، در بیان کنایات، در بیان افعال، در بیان فروع، در بیان قیودات، در بیان حروف و ادوات، در بیان مرکبات، در بیان تالیف کلمات و در ضوابط خط و املا.

بخش دوم هم ۶ فصل دارد که مطالب شان، درباره اصلاحات عربی در میان عبارات فارسی، لغات معترفه عربی، اصلاحات و استعارات فارسی، بعضی تعبیرات مشهور فارسی و ... هستند.

• دستور زبان فارسی، عبدالرسول خیامپور

مبنای هر زبان بر روی اصول و قواعد مخصوصی است که اهل زبان در محاورات خود از روی قریحه و بی آنکه خود متوجه باشند عموماً رعایت می کنند. در پاره ای از زبانها این اصول مدون ساخته و دستوری برای آن به وجود آورده اند ولی در بعض دیگر چنین اقدامی نشده است. فرق این دو به اعتبار نتیجه آن است که اگر زبانی دارای قواعد مدون و منظمی باشد می توان آن را به آسانی فراگرفت و متأسفانه زبان فارسی از این قسم جداست و با وجود تلاش و تالیفات و ترجمه های بسیار در این زمینه هنوز نواقص زبان رفع نشده است. دکتر عبدالرسول خیامپور (1358 - 1277ش) در کتاب دستور زبان فارسی خود معتقد بود که در نوشتن هر دستور زبانی نباید به اصول و قواعدی که دیگران گفته و نوشته اند پایبند بود، بلکه باید توجه را به خود زبان معطوف داشت و گرنه امکان اشتباه است. نگارنده در این کتاب سعی کرده تا حد زیادی از این اشتباهات به دور باشد. دکتر خیامپور مباحث دستوری را در شش فصل اسم، صفت، فعل، قید، شبه جمله و حرف دسته بندی کرده و در هر بخش تمرینهایی را برای درک درست و ارزیابی دانسته ها، تعبیه کرده است. این دستور، که شامل دو بخش طبقه بندی زبانها و تاریخ دستور زبان است، اولین بار در سال 1338 در تبریز منتشر شد و کتاب حاضر، چاپ پنجم آن است.

• دستورنامه، محمود جواد مشکور

دستورنامه در صرف و نحو زبان پارسی نوشته‌ی دکتر محمود جواد مشکور است. بنیاد این دستورنامه دفتری بود که دکتر مشکور برپایه‌ی آن به دانشجویانش آموزش می‌داد. دستورنامه شش بخش دارد.

در حروف هجا و حرکات و کلمات نه‌گانه ۱.

۲. در حروف مفرد و مرکب

۳. در نحو یا آیین جمله‌بندی در زبان پارسی

۴. در پیشاوندها و پساوندها

۵. در کلمات مرکب

۶. در پیرامون عربی در فارسی

عربی در فارسی، خسرو فرشیدور

موضوع محوری این کتاب، چندوچون واژه‌ها و قاعده‌هایی است که از زبان عربی به زبان فارسی راه یافته و اکثراً دست‌خوش دگرگونی‌هایی شده است. فرشیدورد کار خود را دنباله‌ی یکی‌و‌پژوهشی می‌داند که پیش از تألیف این کتاب صورت گرفته بوده است؛ پژوهش‌هایی از عبدالرسول خیامپور و محمدجواد مشکور و جعفر شعار. اما به‌گفته‌ی او، این تحقیق گسترده‌تر و دقیق‌تر و مفصل‌تر از آثار پیشین است و گوشه‌وکنار این مقوله را بیش از دیگران کاویده و ریزه‌کاری‌هایش را بهتر تبیین کرده است. به‌راستی همین‌طور به‌نظر می‌آید.

کتاب در دو بخش تدوین شده است. بخش نخست به‌شکلی مبسوط قاعده‌های صرفی و نحوی زبان عربی را بررسی کرده و به‌گونه‌ای شسته‌رفته توضیح داده است. مطالب این قسمت پیش‌زمینه‌ای است برای واکاوی‌هایی که در فصل بعد انجام شده است. عنوان بخش دوم، «قواعد عربی در فارسی» است. نویسنده در این بخش با توجه به توضیحاتی که پیش‌تر در خصوص قواعد عربی داده، تخطی‌های فارسی‌زبانان را از قاعده‌های زبان عربی و نیز دست‌کاری‌های آنان را در برخی واژه‌ها و ساختارها، به‌تفصیل نشان داده است. این دست‌کاری‌های زبانی در زمینه‌هایی خاص بررسی شده است؛ اعم از: شیوه‌های ساختن اسم منسوب، جمع‌بستن واژه‌ها، وزن‌های عربی در فارسی، تنوین در فارسی، مطابقتی صفت و موصوف، مطابقتی حال با صاحب حال، مفعول مطلق، مفعول‌له، اسم تفضیل، حروف اضافه در فارسی و عربی، لغات و اصطلاحات ترجمه‌شده، تغییرات واژه‌های عربی در فارسی.

به پایان چاپ پنجم این اثر، دو جستار پیوست شده که در چاپ‌های پیشین نیست: یکی «کلمات تنوین‌دار در زبان فارسی» و دیگری «مقایسه‌ی قیود و گروه‌های قیدی فارسی با واژه‌ها و گروه‌های همانند آن در عربی». از این دو نیز نکته‌ها می‌توان آموخت. در مقاله‌ی نخست، فرشیدورد مسئله‌ی تنوین را در زبان فارسی از قدیم‌ترین روزگار تا دوره‌ی معاصر

بررسی و نحوه کاربرد آن را در دوره‌های مختلف به‌خوبی نشان داده است. از این‌ره‌گذر، می‌توان دیدی جامع از این موضوع به‌دست آورد و مسیر دگرگونی کاربرد تنوین را به‌روشنی فهمید. مقاله‌ی دوم هم همان‌گونه که از عنوانش پیدا است، بررسی‌ای مطابقی در حوزه‌ی دستور زبان به‌شمار می‌آید و از خواندن آن فایده‌هایی می‌توان حاصل کرد؛ به‌ویژه در زمینه‌ی ترجمه از عربی به فارسی و برعکس.

• دستور زبان فارسی امروز، غلامرضا ارژنگ

کتاب «دستور زبان فارسی امروز» نوشته غلامرضا ارژنگ، استاد دستور زبان نوین و آیین نگارش فارسی است. در این کتاب، ساختار زبان فارسی رسمی امروز، چنان که هست به روش علمی بررسی و توصیف می‌شود. غلامرضا ارژنگ در این کتاب ساختمان زبان را به‌طور عینی و به دور از جنبه‌های توهم‌زای ذهنی بررسی می‌کند. به نحو یعنی چگونگی رابطه‌ی کلمات با یکدیگر در درون گروه کلمات و رابطه‌ی گروه کلمات در درون جمله و رابطه‌ی جمله‌های تشکیل دهنده‌ی جمله مرکب با یکدیگر می‌پردازد. همچنین همپایگی کلمه یا گروه کلمات و همپایگی جمله را بررسی می‌کند. در این کتاب ابتدا کوتاه‌ترین صورت‌های جمله در زبان فارسی شناخته می‌شود. سپس درباره‌ی نقش کلمه در جمله بحث می‌شود و آنگاه از جمله‌های گسترش یافته، یعنی جمله‌هایی که با قید متمم اختیاری فعل همراهند و یا در آنها گروهی از کلمات عهده دار نقش دستور واحدی است سخن به میان می‌آید.

غلامرضا ارژنگ در پیش‌گفتار این کتاب آورده: «در این کتاب از تعریف‌های کاربردی و گاه تعریف‌های دوری هم در که در منطق صوری ارسطویی چندان مقبول نیست استفاده شده است و حتی المقدور از به‌کار گرفتن پاره‌ای از اصطلاحات دستوری که توهم معنایی به همراه دارند و موجب گمراهی و انحراف ذهن می‌شوند، پرهیز شده و آنچه از اصطلاحات دستورهای سنتی گرفته شده نیز غالباً با تعریفی تازه به‌کار رفته است.»

- Farsça Dilbilgisi, Mürsel Öztürk
- Farsça Grameri, Nazif Şahinoğlu
- Farsça Dilbilgisi, Nimet Yıldırım